

Kundt, Radek

[Pals, Daniel L. Osm teorií náboženství]

Religio. 2016, vol. 24, iss. 1, pp. 106-108

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135699>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

historického materiálu. Namiesto toho, aby sa pokúšala vytvoriť ďalšiu typológiu božstiev, pýta sa na to, ako človek k božstvu pristupoval, čo preňho božstvo predstavovalo, ako ho sprítomňoval a ako s ním narábal. Nesnaží sa však hľadať v súčasných rituáloch paralely k tým pôvodným, tu sa striktné drží historického materiálu, a ani jej nejde o rekonštrukciu presného rituálu. To, čím sa inšpiruje v prípade súčasných Nahuov, sú konkrétne výskumy týkajúce sa predovšetkým jazyka a toho, ako sa o veciach hovorí na úrovni gramatiky.

Na druhú stranu dôkladné pochopenie Bassettovej myšlienok a niektorých konceptov, z ktorých vychádza, bude pre čitateľov hlbšie neoboznámených s aztéckym náboženstvom pravdepodobne ťažším orieškom. A to i napriek tomu, že jej jazyk je veľmi príjemný a zrozumiteľný. Naopak mezoamerikanistov určite milo prekvapí čistotou vyjadrovania, dôkladným odhalením argumentácie a dokonca niekedy pobaví skrytým vtipom (napr. termín *t(h)eologians* používa pre označenie bádateľov zaoberajúcich sa štúdiom božskej podstaty *teotl-u*). *The Fate of Earthly Things* rozhodne stojí za pozornosť.

LUJZA KOTRYOVÁ

Daniel L. Pals, Osm teórií náboženství,

Praha: Ex Oriente 2015, 483 s.

ISBN 978-80-905211-2-4.

Českému čtenáři se v roce 2015 dostal do rukou překlad přepracované verze starší knihy *Sedm teorii náboženství*, která byla v anglickém originále vydána již před dvaceti lety. Přepracovaná verze rozšiřuje původní knihu především o dvě kapitoly: kapitolu věnovanou přístupu Maxe Webera a kapitolu shrnující nedávný vývoj religionistických teorií do roku 2006.

Knihla si klade za cíl systematicky představit stěžejní teorie, které formovaly vývoj akademického studia náboženství od jeho

počátků až do současnosti. Kromě již zmiňovaného velikána sociologie náboženství se postupně věnuje rozboru teorií, které představili E. B. Tylor a J. G. Frazer, S. Freud, É. Durkheim, K. Marx, M. Eliade, E. E. Evans-Pritchard a C. Geertz. Systematičnost, kterou Pals dokázal do tohoto díla vtělit, je jedním z jeho velkých přínosů. Na více než čtyři sta stranách drží konzistentně strukturu, v jejímž rámci nejdříve zasadí život autora do historického kontextu a představí jeho zásadní myšlenky a poté naváže analýzou a kritikou jeho východisek, metod a cílů a srovnáním s ostatními badateli. Každému autorovi přitom věnuje přibližně stejný prostor. Kromě této poctivosti je dalším jednoznačným kladem přístupný, čtivý a jednoduchý jazyk, který svou formou sestupuje až na středoškolskou úroveň. Pals tak dokazuje nejen hloubku své oboznamenosti s jednotlivými teoriemi, ale i schopnost přiblížit tyto teorie začátečníkům. Pro tuto cílovou skupinu, ale i pro pokročilejší čtenáře je další přidanou hodnotou každé kapitoly komentovaná bibliografie.

Takto koncipovaná kniha zaplňuje mezeru, která doposud na českém trhu existovala. Začínající studenti religionistiky tak mají nově možnost dostat se k textu, který velmi přístupnou, strukturovanou a přehlednou formou netriviálním způsobem uvádí do myšlenkových konceptů osmi autorů, kteří měli zásadní vliv na vývoj religionistiky.

Kromě těchto pozitivních aspektů má kniha také svou problematickou stránku, na kterou je třeba upozornit. Tím, že se tváří jako nezávislé shrnutí a nezúčastněný rozbor autorů minulosti, by mohla budit dojem, že programově rezignovala na vytváření příběhu dějin oboru. Nicméně opak je pravdou. Už jen omezený počet diskutovaných autorů, který je nevyhnutelným rysem jakékoli publikace tohoto druhu, vede automaticky k zaujetí stanoviska. Na důležitosti tak nabývá to, které autory vybereme a představíme jako stěžejní zástupce jednotlivých generací badatelů a jak je v publikaci seřadíme. K. Marx se například objevuje až po kapitolách o E. B. Tylorovi a J. G. Frazerovi, S. Freudovi a É. Durkheimovi, jakkoliv by jim měl striktně chronologicky předcházet

(s. 161). Pals má navzdory zdánlivě neutrální knihu velmi silnou a striktně vyhraněnou koncepci dějin religionistiky, která se projevuje nejenom v tomto výběru a uspořádání autorů, ale prosakuje do všech vrstev knihy. Tato koncepce by se dala zkratkovitě vyjádřit tak, že zjednodušující reduktivní, funkcionalistické, vysvětlující přístupy jsou v průběhu 20. století postupně nahrazovány přesnějšími nereduktivními, humanistickými, rozumějícími přístupy, které Pals zastává a obhajuje (pro podrobnější rozvedení Palsova stanoviska viz Daniel L. Pals, „Reductionism and Belief“, *Journal of Religion* 66/1, 1986, 18-36; id., „Autonomy, Legitimacy, and the Study of Religion“, *Religion* 20/1, 1990, 1-14; nebo id., „Explaining, Endorsing, and Reducing Religion“, in: Thomas Idinopulos – Edward A. Yonan (eds.), *Religion and Reductionism: Essays on Eliade, Segal, and the Challenge of the Social Sciences for the Study of Religion*, Leiden: Brill 1994, 183-197).

Jakkoliv s autorovým pojetím nesouhlasím, nechci ho kritizovat za to, že má vlastní koncepci, která se projevuje ve výběru autorů a teorií, taková skutečnost mi přijde nevyhnutelná. Pals si ale kritiku zaslouhuje za to, že svou koncepci nečiní v knize náležitě zjevnou a neupozorňuje čtenáře například na to, že jí kromě výběru autorů podřizuje i jejich pořadí, a především pak za to, že vlastní koncepci dovolí tak silně ovlivňovat analýzu, kritiku a srovnání, u kterých by bylo možné poměrně snadno dosáhnout daleko větší nezaujatosti. Mějme na paměti, že hlavní cílovou skupinou jsou čtenáři v tématu nezkušení.

Jak se takové ovlivnění projevuje? Například v nadužívání slova „kontroverzní“, které Pals uplatňuje s chutí u jakéhokoliv autora, jenž podle něj spadá mezi autory využívající redukcionalistickou metodu (K. Marx, S. Freud či É. Durkheim). S tímto slovem se přitom nesetkáme při hodnocení autorů „humanistického“ ražení, jakkoliv by jako kontroverzní hodnocení být mohli (např. teologizující přístup M. Eliada). U těchto autorů se také nelitostná kritika z předchozích kapitol proměňuje často až v apologetiku. Například v případě M. Eliada Pals přiznává, že byl mlhavý, vágní a vyhybavý jak při práci s pojmy, tak v me-

todě či v otázkách vlastního náboženského přesvědčení. Hned na to nicméně dodává: „... přestože je možná pravda, že Eliade dovoluje svým vlastním náboženským sklonům, aby ovlivňovaly jeho vědu, žádný z jeho kritiků tuto věc dosud neprokázal k obecné spokojenosti“ (s. 296), jako kdyby bylo možné k obecné spokojenosti v takovéto otázce při Eliadově mlžení dospět či by snad obecná spokojenost měla být v této otázce soudcem.

Přinejmenším redundantně a repetitivně, když už ne směšně, začne po čase působit opakování pojmu „redukcionismus“, který už není používán jako typologický termín, ale jako kritizující nálepka, aniž by Pals představil argument, co je na redukcionismu špatného. Dozvídáme se pouze to, že se s redukcionistickým vysvětlením věřící špatně ztotožňují (s. 158), popřípadě že redukuje náboženství na něco jiného, než čím se zdá být (s. 157). Jediný kritický prvek, který se dá považovat při Palsových výčitkách vůči redukcionismu za nosný, je ten, že redukcionistické teorie nechápou náboženství jako příčinu, ale vždy jako důsledek jiných příčin. Taková kritika by mohla mít svou omezenou platnost, a to pro ty autory, kteří by nikdy nebyli ochotni vidět náboženství jako příčinně působící, ale vždy pouze jako následek. Takoví badatelé by pro jakýkoliv vysvětlovaný jev vždy vyhledávali jiné příčiny než příčiny pramenící z náboženství, jejichž reálnost by tak nebyli nikdy ochotni připustit. Takoví autoři však, obávám se, neexistují (minimálně jím není jediný z hodnocených teoretiků). Pals svou kritiku ale vztahuje i na ty vědce, pro které je náboženství prostě jen častěji tím, co chtějí vysvětlit, než tím, čím vysvětlují (skrže co vysvětlují), a to je zcela jiná otázka. Palsovu výtku tedy nelze vztáhnout na redukcionismus, tak jak je běžně ve vědecké metodologii chápán. Pro redukcionistické autory zároveň není nijak typické, že by nedokázali vidět v jistých chvílích náboženství jako příčinně působící. Ba právě naopak, a to je také důvod, proč mu vůbec začínou věnovat pozornost.

Podobných přešlapů je v knize mnoho, očerňující spojnici mezi funkcionalistickým redukcionismem a ateismem nevyjímaje (s. 334). U ateismu se pak setkáme i s přidav-

ným jménem „militantní“ (s. 417), zatímco u opačného tábora (např. M. Eliada) bychom podobně impertinence hledali jen marně. U toho se naopak s jistým překvapením dozvíme: „A protože jeho vlastní náboženské sympatie byly potlačované, nebyl navíc jeho silný antiredukcionistický postoj nikdy viditelně spjat s osobním náboženským přesvědčením (jako tomu naopak bylo u Rudolfa Otta), takže nesváděl kritiky k tomu, aby ho o to snadněji odmítli jako konfesijní přístup v theologickém slova smyslu, a nikoliv jako nezávislý teoretický postoj (kterým jistě je)“ (s. 418). Na té nejobecnější úrovni pak Pals hodnotí výzkumný program, který se snaží „vysvětlit fenomén náboženství jako celek – nikoliv pouze daný rituál či přesvědčení, nikoli pouze náboženství konkrétní doby či místa ...“, jako „troufalý a ctižádostivý“ (s. 26), což by mohlo leckterého vědce překvapit. Dovedeno do důsledku, editoři nejprestižnějších vědeckých časopisů či hodnotitelé Nobelových cen by měli upustit od svých postupů a přestat svoji pozornost věnovat těm nejprevratnějším, nejnáročnějším a nejzásadnějším výzkumům řešícím „velké otázky“.

Palsova teoretická pozice tímto způsobem poznamenává také vlastní výklad zvolených teorií. I autoři, kteří dostávají slovo, tak občas zaznívají mírně přidušeným či překrouceným způsobem. Považuji za velmi profesionální a korektní, že se odborný redaktor českého vydání Radek Chlup rozhodl opatřit knihu poměrně detailním, kvalitním doslovem, ve kterém na tuto skutečnost upozorňuje a zaujímá k ní kritické stanovisko, a to i přes to, že s Palsovou koncepcí, na rozdíl ode mě, v hlavních obrysech souhlasí. O to zajímavější je, že ačkoliv se s Radkem Chlupem neshodneme v konkrétních bodech toho, proč Pals některým autorům

křivdí, shodujeme se jak v hlavním kritériu hodnocení přínosu autorů, který Pals nekriticky umenšuje, tak i v hlavních jménech, kterých se Palsovo překroucení/nedocenení týká. Hlavním (a snad i jediným) kritériem pro posouzení významu a vlivu by měla být inspirativnost, s jakou jejich dílo působí na výzkumy následujících generací badatelů, včetně těch současných. A zde podle mého názoru Pals chybuje především při hodnocení odkazu É. Durkheima a S. Freuda. Jako ukázkou míry inspirativnosti díla É. Durkheima na současný religionistický výzkum lze uvést meta-analytický článek o náboženském primingu a prosocialitě, který zpracovává devadesát tři nedávných studií z celého světa (Azim F. Shariff – Aiyana K. Willard – Teresa Andersen – Ara Norenzayan, „Religious Priming: A Meta-Analysis With a Focus on Prosociality“, *Personality and Social Psychology Review* 20/1, 2015, 1-22). Pro ilustraci inspirativnosti díla S. Freuda lze odkázat na článek zabývající se vztahem úzkosti a spontánní ritualizace (Martin Lang – Jan Krátký – John H. Shaver – Danijela Jerotijević – Dimitris Xygalatas, „Effects of Anxiety on Spontaneous Ritualized Behavior“, *Current Biology* 25/14, 2015, 1892-1897).

Posledním bodem, ke kterému se v recenzi této knihy nelze nevyjádřit, je český překlad Lucie Valentínové. Ten má dle mého názoru vše, co by kvalitní odborný překlad mít měl. Je přesný i tvořivý, ve specializovaných podrobnostech konzultuje s odborníky, kde je to možné, tam se drží ustáleného pojmosloví, a v problematických místech je rozhodný, kritický a transparentní.

RADEK KUNDT